

dr hab. Mirosław Kowalski, prof. UZ
Uniwersytet Zielonogórski – Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii
(University of Zielona Góra – Faculty of Education, Psychology and Sociology)
65-762 Zielona Góra, al. Wojska Polskiego 69

e-mail: M.Kowalski@ipp.uz.zgora.pl tel. +48/601 87 24 90

Zielona Góra, 23 sierpnia 2019 roku

Stosownie do art. 13 ust 1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jedn.: Dz. U. z 2017 r., poz. 1789) rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Natomiast zgodnie z § 6 ust. 4 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 roku w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. poz. 261) recenzja zawiera szczegółowo uzasadnioną ocenę spełnienia przez rozprawę doktorską warunków określonych w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki.

Recenzja dysertacji doktorskiej mgr Joanny Zięby, pt. *Negatywne doświadczenia z okresu dzieciństwa a poczucie stresu i poziom agresywności u mężczyzn przebywających w warunkach izolacji więziennej*, napisanej pod kierunkiem prof. UJK dr hab. n. hum. Moniki Szpringer, przewidzianej do publicznej obrony na Wydziale Lekarskim i Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach; Kielce 2019, ss. 117.

W oparciu o Uchwałę Rady Wydziału Lekarskiego i Nauk o Zdrowiu Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach (pismo prof. zw. dr hab. n. med. Marianny Janion /Dziekana ww. Wydziału/ z dnia 29 lipca 2019 roku), zlecającą przygotowanie przeze mnie stosownej recenzji/oceny przedmiotowej dysertacji doktorskiej, szczegółowo zapoznałem się z tekstem przekazanego mi opracowania.

WPLYNEŁO
Wydział Lekarski i Nauk o Zdrowiu
Data 25/08/19
L.dz. 1

Refleksje wstępne

Przedstawiona do recenzji praca doktorska Pani mgr Joanny Zięby, pt. *Negatywne doświadczenia z okresu dzieciństwa a poczucie stresu i poziom agresywności u mężczyzn przebywających w warunkach izolacji więziennej*, napisana pod kierunkiem prof. UJK dr hab. n. hum. Moniki Szpringer, to projekt rzadko spotykany wśród dysertacji doktorskich. Stanowi bowiem próbę całościowego, holistycznego, wielowymiarowego ujęcia i zrozumienia biograficzno-społeczno-zdrowotnych procesów i zależności oraz zrekonstruowania złożonych i dynamicznych zjawisk społeczno-kulturowych dotyczących stresu i agresywności mężczyzn (w perspektywie diagnostyczno-zależnościowej). Mamy tu więc do czynienia z dysertacją, która wpisuje się w specyfikę dyscypliny naukowej – nauki o zdrowiu (a w szczególności jej subdyscypliny i obszary wiedzy) oraz dziedzinę nauk społecznych. Doktorantka bowiem – z jednej strony – w sposób kompetentny, dąży do budowania wiedzy dotyczącej związku między negatywnymi doświadczeniami z okresu dzieciństwa, a uogólnionym poziomem stresu i odczuwanym stresem oraz poziomem agresywności u mężczyzn, którzy przebywają w warunkach izolacji więziennej, z drugiej zaś – wzbogaca praktykę poprzez budowanie i/lub pogłębianie świadomości zdrowotno-edukacyjno-społecznej w zakresie działań wykorzystujących tę wiedzę. Recenzowana praca doktorska – pomimo wielu inter i transdyscyplinarnych oraz wielowymiarowych badań nad poziomem stresu i agresywności (przede wszystkim w ich holistycznym ujęciu) – może być dowodem na znaczenie integracji poznawania i zmieniania codziennych praktyk zdrowotno-społeczno-edukacyjnych.

Analiza recenzowanej dysertacji nasunęła mi pewne uwagi, tudzież spostrzeżenia (przede wszystkim o charakterze dyskusyjnym, polemicznym), które pozwalam sobie przedstawić w kolejności przyjętego przeze mnie *autorskiego* schematu opracowania niniejszej oceny.

Już na wstępie, zwracam uwagę na w pewnym stopniu nowatorskie ujęcie eksplorowanego problemu – w aspekcie próby oceny związku między negatywnymi doświadczeniami z okresu dzieciństwa, a uogólnionym poziomem stresu i odczuwanym stresem oraz poziomem agresywności u badanych mężczyzn, którzy przebywają w warunkach izolacji więziennej oraz – co niezwykle istotne - wielość wykorzystanych źródeł naukowych (krajowych i zagranicznych). Jednocześnie warto podkreślić, iż Doktorantka podjęła się w prowadzonych przez siebie penetracjach teoretyczno-badawczych kluczowego (o znaczeniu praktycznym!) zagadnienia z dziedziny szeroko postrzeganej praktyki zdrowotno-społeczno-edukacyjnej, jakie stanowią w szczególności:

- po pierwsze, wzbogacenie wiedzy na temat uogólnionego poziomu stresu i odczuwanego stresu oraz poziomu agresywności u mężczyzn, którzy przebywają w warunkach izolacji więziennej;
- po drugie, zaprezentowanie analiz, uogólnień i wniosków dotyczących zależności między negatywnymi doświadczeniami z okresu dzieciństwa, a uogólnionym poziomem stresu i odczuwanym stresem oraz poziomem agresywności u badanych mężczyzn (przebywających w warunkach izolacji więziennej);
- po trzecie, podkreślenie aktualności *idei i koncepcji* stresu i agresywności w wymiarze zdrowotnym, społecznym oraz aksjologicznym.

Wyniki prowadzonych systematyzacji - jak również sformułowanych analiz, uogólnień, wniosków teoretycznych oraz eksplikacji badawczych, ze względu na praktyczno-społeczne i głęboko humanistyczne implikacje podejmowanych zagadnień (a posiadające wysoki walor użyteczności zdrowotno-społeczno-edukacyjnej, determinujących wykorzystanie wiedzy, wyników analiz i refleksji m.in. w praktycznym wymiarze świadomego i zorganizowanego działania /np. profilaktycznego i terapeutycznego/), niewątpliwie zasługują na bardzo wnikliwą uwagę.

Zatem, należy pogratulować Doktorantce, że wyartykułowała specyfikę i istotę zależności między negatywnymi doświadczeniami z okresu dzieciństwa, a uogólnionym poziomem stresu i odczuwanym stresem oraz poziomem agresywności u badanych mężczyzn (przebywających w warunkach izolacji więziennej) oraz dostrzegła i podjęła wyzwanie przeprowadzenia badań naukowych celem m.in. dookreślenia/przybliżenia koncepcji edukacyjno-profilaktycznej (jako procesu, stanu oraz wartości) w aspekcie możliwości projektowania (modelowania) konkretnych strategii oddziaływań, zarówno w teorii, jak i praktyce.

Ocena rozprawy

Praca, licząca 117 strony, ma logicznie skonstruowaną strukturę i składa się (w ramach wyodrębnionego podziału spisu treści) z: wstępu; rozdziałów teoretyczno-empirycznych; dyskusji i wniosków końcowych; piśmiennictwa, spisu tabel, wykresów oraz streszczenia i aneksu. Biorąc pod uwagę merytoryczną zawartość pracy, taki podział jest uzasadniony.

Mając na względzie fakt, iż w pracy Doktorantka wyodrębniła trzy wiodące obszary tj.: *część teoretyczną, część badawczą-metodologiczną oraz część badawczą-prezentację*

wyników badań - poniższa część recenzji, po przedłożonej refleksji wstępnej, również będzie się składała z trzech odsłon.

Do pierwszej części (w zakresie stron 6-24) – w ramach teoretycznej podstawy pracy doktorskiej - zaliczam trzy wyodrębnione podrozdziały. Doktorantka opierając się na trafnie dobranej literaturze przedmiotu, w sposób klarowny i spójny prezentuje: negatywne doświadczenia z okresu dzieciństwa i ich wpływ na funkcjonowanie w dorosłym życiu; agresję i mechanizmy jej powstawania oraz stres i jego uwarunkowania.

Myślę, że w tej części analiz i rozważań (ze względu na powierzoną mi rolę recenzenta), konieczne jest wskazanie słabości konstrukcji teoretycznych, podkreślających – z jednej strony – np. dezaktualizację niektórych założeń – z drugiej zaś – wskazujących na fakt, iż stworzony aparat teoretyczno-terminologiczny tylko częściowo pozwala na dalszą twórczą rozbudowę teorii, w szczególności jej czasową i przestrzenną kontekstualizację.

Mam na uwadze m.in.:

- po pierwsze, jednoznaczną, syntetyczną próbę przybliżenia podstaw filozoficznych zaprezentowanych koncepcji/teorii wraz z ich założeniami antropologicznymi (aby np. wniknąć w istotę psychologii (np. w aspekcie stresu i agresji) danego autora oraz **dotrzeć do konstytuującej ją koncepcji człowieka**);

- po drugie, próbę szerszego podsumowania (o charakterze sprawozdawczo-porządkującym) w ramach końcowej części każdego rozdziału (wskazanej powyżej części) z perspektywy najistotniejszych treści przywoływanych w kolejnych odsłonach dysertacji. Uporządkowanie pozwoli na uchwycenie różnorodności owych myśli i sposobów ich uzasadniania, by mogły stanowić swoisty rodzaj myślowej komunikacji z czytelnikiem. Niniejsza sugestia dotyczy wszystkich części recenzowanego opracowania.

Dokonując oceny tego fragmentu rozprawy zwracam uwagę, iż logikę narracji w tej części opracowania wyznacza niewątpliwie zagadnienie dotyczące funkcjonowania osób dorosłych (m.in. w aspekcie agresji i stresu) na poziomie makro, mezo oraz mikrostrukturalnym. Ten ostatni aspekt – mając na uwadze opiniowaną dysertację - uważam za najbardziej wartościowy dla nauk o zdrowiu i nauk społecznych. Ujawnia się tu wrażliwość Doktorantki na nowe podejścia do problematyki funkcjonowania osób dorosłych (z elementami konieczności budowania poczucia integralności wewnętrznej osoby ludzkiej w aspekcie wielopłaszczyznowego zaspokojenia potrzeb, rozwoju i efektywnego funkcjonowania podmiotu), a także umiejętność analizy podjętego problemu w szerokim, społeczno-zdrowotnym kontekście, co świadczy o nabytych przez Autorkę kompetencjach

w zakresie m.in. prowadzenia akademickiego dyskursu. Jest to część napisana w sposób komunikatywny, w odniesieniu do adekwatnej do poruszanej problematyki w literaturze krajowej i zagranicznej.

Omówiona część – będąca wprowadzeniem do badań własnych, obejmujące wielowątkowe analizy literaturowe, sama w sobie – może być potraktowana jako ważny i badawczy element pracy doktorskiej. Zarysowana wyraźnie perspektywa zdrowotno-społeczno-edukacyjna – w zakresie przywoływanych wątków teoretycznych jak i prezentacja / analiza wyników dotychczasowych badań – wyznaczyła myślenie Doktorantki w czasie prowadzonych badań oraz stworzyła podstawę do analizy i interpretacji uzyskanych wyników. Warto podkreślić również i to, iż Autorka nie stała się swoistą ofiarą „tradycyjnego” dyskursu dominującego - zwłaszcza w polskiej literaturze z obszaru nauk społecznych. Jej – oparte na literaturze przedmiotu poglądy i analizy o charakterze sprawozdawczo-porównawczo-analitycznym (rzadziej analizy i refleksje krytyczne), podkreślają *dojrzałość naukową* oraz wielozakresowe i wielopoziomowe zainteresowania badawcze. W rzeczy samej, próba ukazania wzajemnych relacji pomiędzy odmiennymi rzeczywistościami zdrowotno-społeczno-kulturowymi oraz aksjologicznymi, świadczy – w aspekcie przywołanych koncepcji i wyników badań teoretyczno-empirycznych o rzetelności i uczciwości intelektualnej Autorki.

Do drugiej części (w zakresie stron 25-38) – w ramach części badawczej-metodologicznej pracy doktorskiej - zaliczam dwa wyodrębnione rozdziały. Pani mgr Joanna Zięba opierając się na literaturze przedmiotu, w sposób spójny, kompetentny i wielopłaszczyznowy prezentuje metodologiczne podstawy badań własnych.

Autorka dokładnie i rzetelnie przedstawiła kolejne etapy konstruowania procesu badawczego: od wskazania celu, sformułowania problemów, poprzez wskazanie i uzasadnienie doboru metod i sposobu analizy wyników. Doktorantka pisze: *Celem niniejszej pracy jest analiza występowania związku pomiędzy uogólnionym poziomem stresu i poziomem odczuwanego stresu oraz poziomem agresywności u mężczyzn, przebywających w warunkach izolacji więziennej, a ich negatywnymi doświadczeniami z dzieciństwa* (s. 25).

Problem **główny** został ujęty w sposób następujący *Jaki jest związek między negatywnymi doświadczeniami z okresu dzieciństwa, a uogólnionym poziomem stresu i odczuwanym stresem oraz poziomem agresywności u mężczyzn, którzy przebywają w warunkach izolacji więziennej?* (s. 30). Dopełnieniem powyższego problemu były cztery problemy szczegółowe (s. 30).

Pod refleksję poddaję:

- po pierwsze, czy nie wskazane jest bardziej precyzyjne sformułowanie hipotez do dwóch ostatnich problemów szczegółowych (s. 30)? Wskazane problemy odnoszą się do *związku między liczbą negatywnych doświadczeń przeżytych w okresie dzieciństwa (...)*, zaś hipotezy do *typów negatywnych doświadczeń (...)* (s. 31). Jednocześnie Doktorantka określa związek *między liczbą negatywnych doświadczeń przeżytych w okresie dzieciństwa (...)* w podrozdziałach 4.3. i 4.4. (s. 75);

- po drugie, być może należałoby doprecyzować zmienną społeczno-demograficzną odnoszącą się do kategorii stan cywilny. W Polsce stan cywilny jest terminem prawnym i prawniczym odnoszącym się do sytuacji prawnej osoby fizycznej. Zatem nierejestrowany *związek nieformalny* nie jest stanem cywilnym.

W ramach podsumowania tej części pracy, pragnę podkreślić, że struktura części metodologicznej jest poprawna. Autorka poprawnie operuje podstawową terminologią, stara się unikać zawitych i niejednoznacznych sformułowań, co czyni tekst przejrzystym i wiarygodnym. Jednocześnie pragnę zaznaczyć, że charakter tej części opracowania jest rezultatem konsekwentnie realizowanych założeń, które - jak sądzę - nie pozwoliły Doktorantce na popadnięcie w niebezpieczeństwo idiografizmu. Ograniczenia czasowe wynikające z tempa dokonujących się przeobrażeń mogą przecież – a niejednokrotnie tak się dzieje na gruncie nauk o zdrowiu, a przede wszystkim nauk społecznych – prowadzić do nieuporządkowanej i przypadkowej dokumentacji. W zrealizowanym przedsięwzięciu badawczym zastosowano badania określonego układu społeczno-zdrowotnego. Przy czym – co warto podkreślić – nie polegały one li tylko na specyficznych aktywnościach badawczych, lecz, co staje się szczególnie widoczne w świetle uzyskanych rezultatów – na „specjalnym” sposobie organizowania danych przez Doktorantkę, tak, aby jednocześnie podkreślić charakter badanego układu zdrowotno-społeczno-edukacyjnego. Na podstawie analizy części metodologicznej pracy doktorskiej, należy również podkreślić, że Doktorantka miała pełną świadomość, iż podejmowane decyzje metodologiczne, poczynwszy od budowania koncepcji badania, poprzez dobór metod i technik, a na analizie zebranego materiału skończywszy nie są neutralne. Te decyzje były świadome, poprzedzone analizą możliwych konsekwencji oraz jawne, ponieważ bezpośrednio odniosły się do rodzaju i jakości zebranego materiału, trafności ocen/opinii/wniosków, a przede wszystkim rzutowały na to, jakiego rodzaju sądy można na ich podstawie formułować, do czego je wykorzystywać oraz w jakim stopniu odnosić do teorii, a w jakim do praktyki zdrowotno-społeczno-edukacyjnej.

Ostatnia, trzecia część opracowania (w zakresie stron 39-96) poświęcona jest prezentacji oraz analizie rezultatów empirycznych uzyskanych w ramach przeprowadzonych badań własnych. Przedstawiony materiał jest interesujący poznawczo.

Autorka dysertacji doktorskiej mgr Joanna Zięba swobodnie porusza się w obrębie prezentowanej w tej części rozprawy problematyki, w sposób kompetentny odnosi się do prezentowanych wyników, czasami – co uznaję za „wartość dodaną” pracy – prezentuje swój stosunek do analizowanych wartości statystycznych, co odczytuję jako zaangażowanie badacza, będącego jednocześnie przedstawicielem/rzecznikiem badanej grupy. Istotne jest również to, że zebrany materiał empiryczny jest usystematyzowany i występują w nim próby odniesienia do istniejących teorii oraz umieszczania analizy wyników badań w dorobku nauk o zdrowiu oraz nauk społecznych. W kilku częściach pracy uwidacznia się natomiast wpływ wiedzy uprzednio zgromadzonej na analizę i interpretację wyników badania. Traktuję ten fakt, jako przemawiający na korzyść badaczki (w sytuacji przyjęcia ilościowej konwencji prowadzonych badań). Tym samym składają się one na ogólnie stwierdzone zależności/prawidłowości/refleksje, które mogą być użyte jako dodatkowe przesłanie uzasadniające wiarygodność formułowanych wniosków oraz (pośrednio) przypuszczeń i orzeczeń. Dzięki temu analizy i propozycje uzyskały bogatszą, bardziej wiarygodną i pełniejszą interpretację.

Pewien niedosyt można odczuć w obrębie wskazania propozycji dla praktyki zdrowotno-edukacyjnej oraz implikacji społecznych (w wymiarze profilaktyczno-terapeutycznym). Odwołując się do możliwego celu praktycznego badań - ubogaceniem dysertacji mógłby być np. określony model, jako swoisty systemem założeń, pojęć i zależności między nimi, pozwalający opisać (modelować) w przybliżony sposób jakiś aspekt rzeczywistości. Ów model (w perspektywie jego praktycznego odzwierciedlenia) mógłby pełnić określone funkcje np. regulującą – instrumentalne. A może koncepcja Doktorantki w głównej mierze dotyczyła faktu, że zasygnalizowane/możliwe sugestie i propozycje (mogą jedynie stanowić przyczynek do dalszych penetracji badawczych?

Bibliografię obejmującą 145 pozycji przedstawiono w tradycyjnym - uporządkowanym układzie (w zakresie stron 97-107). Bibliografia zawiera cytowane i jednocześnie reprezentatywne teksty naukowe dla problematyki recenzowanej pracy doktorskiej.

Refleksje natury ogólnej

Pierwsza. W pracy występuję błędy, a raczej usterki językowe i interpunkcyjne („skrót myślowe” i niezręczności językowe) oraz techniczne. Można je zauważyć w całej dysertacji np.:

- jest: *a dla wrnogości*, powinno być: *a dla wrogości* /s. 37/;
- jest: *jaki w praktyce*, powinno być: *jak i w praktyce* /s. 37/;
- itd.

Druga. W ramach końcowej części pracy nie ujęto netografii. Adresy stron internetowych wskazano w bibliografii.

Oczywiście, wskazane usterki językowe i techniczne nie umniejszają wartości poznawczej dysertacji.

Na koniec niniejszej recenzji pragnę podkreślić, że recenzowana praca doktorska ma znaczną wartość poznawczą. Dysertacja ma charakter interdyscyplinarny, jest spójna, logiczna, poszczególne jej fragmenty stanowią samodzielne całości i jednocześnie ich treść się dopełnia. Analiza i prezentacja wyników badań w znacznej części jest przekonująca a Autorka - zgodnie z przyjętą w rozprawie procedurą badawczą - postawiony na wstępie cel teoretyczno-poznawczy badań osiągnęła. Badania wzbogaciły wiedzę na temat związku pomiędzy uogólnionym poziomem stresu i poziomem odczuwanego stresu oraz poziomem agresywności u mężczyzn, przebywających w warunkach izolacji więziennej, a ich negatywnymi doświadczeniami z dzieciństwa. Jednocześnie badania empiryczne podkreśliły aktualność *idei i koncepcji* zdrowia (zachowań sprzyjających zdrowiu) w wymiarze osobowo-rodzinnym oraz instytucjonalnym.

W konkluzji odpowiedzialnie stwierdzam, że postawiony przez Doktorantkę problem badawczy został rozwiązany w sposób merytorycznie poprawny. Dysertacja stanowi istotne – z punktu widzenia naukowego oraz społeczno-edukacyjnego – opracowanie stanowiące niezaprzeczalny wkład w dalszy rozwój i poszerzenie pól badawczych we współczesnych naukach o zdrowiu oraz społecznych. Myślę, że jednoznacznie uwidacznia się słuszny pogląd, iż pozytywna recepcja m.in. poziomu stresu, poziomu agresywności u mężczyzn w wymiarze koherencji jakości życia wydaje się niezwykle użytecznym „narzędziem” studiów nad rolą nauk o zdrowiu i nauk społecznych w warunkach dynamiczności przemian społeczno-kulturowych, które charakteryzują w szczególności kontekst polski.

Zaprezentowane sugestie i spostrzeżenia o charakterze polemicznym, dyskusyjnym jak również pytania, a mające charakter subiektywny, traktuję nie jako środki do dyskredytacji wartościowej w moim odczuciu rozprawy, ale jako głos w dyskusji.

Doktorantka spełnia więc wszystkie warunki określone w Ustawie o tytule naukowym i stopniach naukowych z dnia 14 marca 2003r., wraz z uzupełnieniami zawartymi w Ustawie z dnia 27 lipca 2005r., Prawo o szkolnictwie wyższym, oraz nowelizacją ustawy z dnia 18 marca 2011 roku; jak również ustawie o stopniach i tytułach naukowych oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki: Dz. U. 2017 r., poz. 1789 w zw. z art. 179 Ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku. Przepisy wprowadzające ustawę Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 r., poz. 1669).

Recenzowana rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę Doktoranta w dyscyplinie naukowej *nauki o zdrowiu* oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Opowiadam się za przyjęciem dysertacji oraz dopuszczeniem Kandydatki do dalszych etapów wszczętego przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in dark ink, appearing to be 'M. K...' with a large, sweeping flourish on the left side.